

Інституційний дизайн управління путінської Росії – чинники неспроможності

Ірина Павленко,
кандидат історичних наук,
старший науковий
співробітник,
Національний інститут
стратегічних досліджень

Iryna Pavlenko,
Candidate of Historical Sciences,
Senior Researcher,
National Institute for Strategic
Studies

ORCID: 0009-0008-5176-2538
ira_paw@yahoo.com

Анотація. Основною метою цього дослідження є аналіз стратегії путінського режиму із перетворення РФ на високоцентралізовану автократію з концентрацією повноважень (формальних та неформальних) у президента та центральних органів виконавчої влади зі збереженням конституційних ознак федерації. У статті розглядаються законодавчі зміни, які ухвалювалися впродовж останніх 20 років з метою нівелювання регіональної самоврядності в РФ. Аналізуються особливості регіональної кадрової політики Кремля, яка характеризується значною мобільністю та обмеженою у часі тривалістю перебування чиновників на своїх

посадах. Путінські адміністративні та політичні реформи підкріплювалися змінами системи перерозподілу фінансових ресурсів усередині РФ, а також значним зростанням державного сектору економіки. Крім того, авторка зосередила увагу на неформальних практиках у системі управління путінської Росії. Зокрема на виборі суб'єктів управління державними ресурсами з кола наближених осіб, чимала частка яких пов'язана із силовими та правоохоронними органами РФ; нівелюванні потенційних загроз Кремлю з боку політичних партій навіть т. зв. "системної опозиції"; розділенні (яке відбулося вже під час широкомасштабної агресії РФ проти України) всієї інституційної конструкції системи управління РФ на "візіонерську", спрямовану на реалізацію зовнішньополітичних стратегій В. Путіна, та технократичну, головним завданням якої є забезпечення проєктів "візіонерської" групи та підтримка функціонування РФ як держави.

На основі аналізу широкої бази даних про особливості вибудованої за В. Путіна інституційної моделі державного управління РФ доходимо висновку про повну ліквідацію всередині країни конкурентних груп впливу на політику Кремля та саму перспективу їх формування у майбутньому, що унеможливорює появу альтернативних сценаріїв розвитку Росії. Врахування цього факту переспрямовує пошук "точок вразливості" путінської Росії від теорії елітних груп впливу ("Вежі Кремля") у бік більш практичного аналізу вад системи державного управління та економіки РФ.

Ключові слова: політичний режим, система державного управління, регіональна політика, суб'єкти федерації, місцеве самоврядування, кадрова політика, бюджет, податкова система, політичні партії, державні корпорації, вибори.

Institutional Design of Putin's Governance in Russia – Drivers of Inability

Abstract. The main objective of this study is to analysis the Putin regime's strategy of transforming Russia into a highly centralized autocracy with concentration of powers (formal and informal) in the president and central executive bodies, while preserving the constitutional features of the federation. The article examines the legislative changes that have been adopted over the past 20 years with the aim of levelling regional self-government in the Russian Federation. The author analyses the peculiarities of the Kremlin's personnel policy, which, in particular, at the regional level, is characterized by significant mobility and limited duration of officials' stay in their posts. Putin's administrative and political reforms were supported by changes in the system of redistribution of financial resources within the Russian Federation, as well as by the significant growth of the state sector of the economy. In addition, the author focused on informal practices in the governance system of Putin's Russia. In particular, the selection of entities managing state resources from the circle of close associates, many of whom are connected with the security and law enforcement agencies of the Russian Federation; levelling potential threats to the Kremlin even from political parties of the so-called 'systemic opposition', 'systemic opposition'; the division (which took place during the large-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine) of the entire institutional structure of the Russian governance system into a "visionary" one aimed at implementing Putin's foreign policy strategies, and a technocratic one whose main task is to ensure the projects of the 'visionary' group and support the functioning of the Russian Federation as a state.

Based on the analysis of a broad base of data on the peculiarities of the institutional model of state governance built under Putin, the author concludes that competitive groups of influence on the Kremlin's policy and the very prospect of their formation in the future have been completely eliminated within the country, which makes it impossible for alternative scenarios of Russia's development to emerge. Taking this fact into account redirects the search for "vulnerabilities" in Putin's Russia from the theory of elite groups of influence ("Kremlin Towers") towards a more practical analysis of the flaws in the system of public administration and the economy of the Russian Federation.

Keywords: political regime, public administration system, regional policy, federal subjects, local self-government, personnel policy, budget, tax system, political parties, state corporations, elections.

Постановка проблеми. Збройна агресія Росії проти України стала наслідком широко спектра внутрішніх перетворень у РФ, в основі яких лежала ідея імперського відродження. Ця "ідея" виникла на шляху, який пройшло російське суспільство ще з 90-х років минулого століття, відмовившись від спроб побудови в РФ ліберальної демократії. І в цій "ідеї" росіяни набули внутрішнього консенсусу та знайшли чинник збереження власної єдності [Павленко, 2024, с. 82–129]. Саме в реалізацію "ідеї" були покладені всі роки правління В. Путіна.

Система політичного та державного управління вибудовувалася В. Путіним під виконання двох основних завдань:

1 – збереження єдності РФ із повною ліквідацією можливості появи у майбутньому ризиків дезінтеграції;

2 – забезпечення реалізації поставлених цілей із встановлення домінування РФ в Європі та на пострадянському просторі зокрема.

Досягнення цих цілей вимагало від РФ внутрішніх трансформацій. Перетворень зазнала конституційна модель російського федералізму. Російська економіка набула специфічних рис. Інші сфери державного управління також поступово набували характеристик, необхідних для забезпечення реалізації означених вище стратегічних завдань.

Понад те, початок широкомасштабної агресії Росії проти України у 2022 році та, насамперед, невдача із реалізацією початкового плану швидкого захоплення сусідньої країни, внаслідок чого "Спеціальна воєнна операція" переросла у тривалу війну високої інтенсивності – все це спровокувало ще більшу концентрацію політичного режиму в РФ, набуття ним тоталітарних ознак, нового перерозподілу економічних ресурсів. Росія зазнала і надалі зазнає чимало внутрішніх перетворень, головною метою яких є забезпечення внутрішньої стійкості та керованості в умовах появи нових викликів та загроз, що постають перед режимом В. Путіна як результат його власних дій.

Метою статті є аналіз того, наскільки інституційно підготовленою прийшла Росія до початку реалізації ідеї імперського реваншу у 2022 році і яких внутрішніх змін зазнала внаслідок невдачі її реалізації. Без реалістичного розуміння того, якою є РФ з погляду інституційного дизайну управління, як вона забезпечує власну керованість та соціально-економічну спроможність, неможливе адекватне визначення "точок вразливості" цієї країни. Пошук слабких місць у РФ як державі, з огляду на екзистенційний характер війни Росії проти України, є стратегічно важливим завданням і **метою цієї публікації**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на той факт, що остання війна Росії проти України триває вже 11-й рік, у нашій країні вийшло не так багато публікацій, присвячених саме аналізу системи управління РФ. Серед останніх робіт варто відзначити книгу Вадима Денисенка та Віталія Пировича "Постпутін. Росія, з якою нам доведеться жити наступні 50 років" [Денисенко та Пирович, 2025], а також публікацію кандидатки економічних наук Ольги Іванюк "Реприватизація в Росії та зняття санкцій. Чи спрацює нова гра Путіна" [Іванюк, 2025], у якій авторка описує процеси перерозподілу власності в РФ (націоналізації). Серед досліджень попередніх років хотілося б згадати монографію "Режим Путіна: перезавантаження-2018", видану у Національному інституті стратегічних досліджень у 2018 році за редакції д.політ.н. М. М. Розумного [Розумний, 2018]. Варто зазначити, що чимало досліджень останніх років проводилося українськими експертами у межах "теорії груп", запропонованої російським Комунікаційним холдингом "Мінченко консалтинг" ("Вежі Кремля"). Незважаючи на застосування цієї хибної теорії і висновків, до яких вона спонукала, деякі дослідження в українському аналітичному просторі є цікавими і змістовними за своєю суттю. Як, наприклад, доповідь 2023 року

Інституту майбутнього – "Вежі Кремля. Хто буде ділити спадок Путіна?" [Вежі Кремля..., 2023].

У російському аналітичному просторі досліджень, присвячених трансформаціям російської держави останніх років, очікувань значно більше. Загалом їх можна розділити на дві основні категорії: перша – це роботи, написані в контексті російського державницького офіціозу; і друга – опозиційні, критичні до режиму В. Путіна публікації, видані переважно російською новою міграцією. Серед робіт першої групи, для прикладу, можна згадати публікації, присвячені аналізу: конституційних змін М. В. Демідова [Демидов, 2023] і Е. Ю. Зінченко та Е. Н. Хазова [Зинченко та Хазов, 2020]; російського федералізму [Зинченко та Хазов, 2021], І. А. Двойменного [Двойменный, 2023]; нормативно-правового забезпечення регіонального урядування І. В. Морозової [Морозова, 2023]. Роботи лояльних до В. Путіна дослідників (якщо тільки не мовиться про відверто пропагандистські, позбавлені практичного сенсу роботи) характеризуються зосередженням авторів на аналізі нормативно-правової бази і обходять практичні аспекти реалізації змін, що запроваджуються В. Путіним на місцях. Якщо ж ідеться про політичні процеси, то імітацію їх досліджень якнайкраще демонструють аналітичні публікації вже згадуваного Комунікаційного холдингу "Мінченко консалтинг".

Роботи російських економістів відрізняються більшою практичністю внаслідок того, що базуються на конкретних показниках та цифрах. Разом з тим, такі дослідження є очікувано лояльними до влади, і висновки, яких доходять їх автори, не завжди адекватно відображають проаналізований ними ж фактичний матеріал. Прикладом цього може стати безперечно корисне з погляду своєї інформативності дослідження Рейтингового агентства Експерт – "Регіональні бюджети та економіка в умовах нестабільності: підсумки 2024 року".

Значно цікавішими є публікації російських опозиційних дослідників. Серед яких хотілося б виділити роботи А. Кинєва – російського політолога, фахівця із регіональних політичних процесів у РФ. Зокрема, його книгу "Хто і як керує регіонами Росії. Система управління та адміністративна стійкість влади російських регіонів" (2024 р.) [Кынев, 2024a] та статтю також 2024 р. "Регіональні еліти епохи "СВО": еволюція, стан і сценарії".

Серед західних дослідників варто згадати книгу французького політолога Івана Бло "Росія Путіна" [Blo, 2016], в якій він розглядав різні аспекти імперії, яку будував В. Путін. Ця книга була написана у 2016 р. Інші публікації західних дослідників останніх років, як і переважна більшість публікацій російської опозиційної діаспори, мають переважно історичний або біографічний характер. Тобто присвячені особистості самого В. Путіна та історії його сходження до влади, біографіям його друзів, війні Росії проти України тощо.

Виклад основного матеріалу. Опис будь-якої системи має починатися з того, як вона визначається у нормативно-правовому полі. Тож опис конституційної моделі державного управління та формальних практик її бюджетного забезпечення було першим завданням цього дослідження.

Інституційна формула управління. В основі формальної конструкції країни лежить трирівнева система управління, визначена формальним федералізмом. Це центральний – федеральний рівень управління, рівень суб'єктів федерації та місцеве самоврядування (міста та села).

Центральний рівень представлений:

- Президентом.
- Державною Радою РФ.
- Радою безпеки РФ.
- Федеральними Зборами.
- Федеральними органами виконавчої влади: уряд та система федеральних служб (30) і агентств (18). Останні поділяються на категорії:

- а) служби та агентства, підвідомчі федеральним міністерствам, керівництво якими здійснюється безпосередньо Президентом РФ або урядом РФ;
- б) федеральні служби та агентства, керівництво якими здійснюється безпосередньо урядом РФ.

– Судовою системою (Конституційний Суд, Верховний Суд, суди федерального рівня).

– Органами публічної влади з особливим статусом: Прокуратура, ЦВК, Рахункова палата РФ.

- Центробанком РФ.
- Системою федеральних комітетів.

Федеральні органи виконавчої влади також мають свої регіональні представництва / структури.

Рівень суб'єктів федерації (89, включно з окупованими українськими територіями) формують:

- Республіки (24, включно з окупованими);
- Краї (9);
- Області (48, включно з окупованими);
- Міста федерального значення (Москва, Санкт-Петербург та окупований Севастополь);
- Автономна область (Єврейська);
- Автономні округи (4).

Усі ці суб'єкти проголошуються рівноправними.

Кожна республіка має свою конституцію та законодавство. Край, область, місто федерального значення, автономна область, автономний округ – свій статут та законодавство.

Зазначимо, що всі автономні округи та республіки є національними утвореннями. Проте до списку республік було занесено також окуповані українські території – АРК, т. зв. "ЛНР" та "ДНР". Ці території завойовувалися під гаслами порятунку "русского міра" і, з погляду офіційної пропаганди, є етнічно «русскими». Тож, виникла **структурна суперечність**. За логікою російського федералізму – ці території мали б бути або областями

(як ТОТ Херсонської та Запорізької областей України), або краями. Але вони зберегли республіканський статус. АРК просто не була понижена у статусі (хоча спочатку таке питання не дуже активно, але обговорювалося). "ЛНР" та "ДНР" зберегли свій псевдореспубліканський статус унаслідок дії Федерального конституційного Закону від 17 грудня 2001 року № 6-ФКЗ "Про порядок прийняття в Російську Федерацію та утворення у її складі нового суб'єкта Російської Федерації", згідно з яким "приростання" РФ територіями можливе шляхом приєднання або іноземних держав, або їх частин, "яке здійснюється виключно за взаємною згодою Росії та іншої зацікавленої держави". Тож "ЛНР" та "ДНР" спочатку мали бути визнані Росією як держави, щоб згодом провести обряд єднання, відповідно до норм російського законодавства. До слова, з тимчасово анексованими у 2022 р. територіями Запорозької та Херсонської областей ця складна юридична схема вже не була застосована.

Інститут "губернаторів"

Вищими посадовими особами суб'єктів федерації є їх глави, або губернатори. **На сьогодні 75 з 89 регіонів обирають своїх очільників (т. зв. губернаторів) на прямих виборах. У 14 суб'єктах федерації губернатори обираються місцевими парламентами.** Таку можливість запровадили правки до федерального законодавства 2013 та 2015 років. У республіках та областях свій вибір місцеві представницькі органи влади роблять з-поміж трьох кандидатур, внесених до регіонального парламенту Президентом РФ. Сам президент обирає ці три кандидатури зі списків претендентів, які подають йому політичні партії, представлені у регіональному парламенті та Державній Думі РФ (не більше трьох кандидатів від кожної). Таку систему вибору застосовуються у: **Адігеї, Дагестані, Інгущетії, Північній Осетії-Аланії, Кабардино-Балкарії, Карачаєво-Черкесії, на окупованих територіях Запорізької та Херсонської областей України, в окупованій АРК, та т. зв. "ДНР" та "ЛНР", а також у Ханті-Мансійському, Ямало-Ненецькому та Ненецькому автономних округах.** В автономних округах (які входять до складу інших областей – Тюменської та Архангельської) вибір кандидатів на главу регіону від місцевого представницького органу узгоджується ще й з губернатором області. Партії, що мають представництво у законодавчих зборах округу та Державній Думі РФ висувають свої трійки кандидатів, з-поміж яких губернатор області формує список з п'яти прізвищ і надсилає його Президенту РФ, глава держави обирає трьох з п'яти, і з цих трьох уже місцевий парламент обирає собі керівника округу.

Система обрання, яка, по суті, складається з кількох фільтрів кандидатів, застосовується у неблагонадійних для Кремля регіонах Північного Кавказу, на окупованих українських територіях та в регіонах основного видобутку стратегічних для РФ енергетичних ресурсів. Останніх, зокрема – Ненецький АО, взагалі (щоправда, за неофіційними повідомленнями) планують позбавити залишків автономності, об'єднавши з Архангельською областю всю систему управління.

Новий Федеральний закон 2021 року "Про загальні принципи організації публічної влади в суб'єктах Російської Федерації" закріпив п'ятирічний термін (до цього було "не більше 5 років") повноважень для всіх глав суб'єктів федерації та зняв обмеження обіймати посаду не більше двох термінів підряд (регіони самі мають визначати, чи запроваджувати їм такі обмеження).

У більшості регіонів усе ж таки зберігають систему формальних прямих виборів очільників, як необхідний механізм для зняття соціальної напруги. Губернатори, по суті, відіграють у системі управління РФ роль "поганих бояр", яких час від часу знімає достроково зі своїх посад В. Путін з формулюванням "втратив довіру", або переводить на інші посади. З 2005 по 2020 рр. губернаторів, які "втратили довіру", було 11 [Случаи отставок глав регионов..., 2020]. 9 з них були усунуті зі своїх посад після відкриття проти них кримінальних проваджень у зв'язку зі звинуваченнями у корупції. Після 2020 року радикально публічну практику відставок глав регіонів із застосуванням формулювання "через втрату довіри" почали застосовувати не так часто, віддаючи перевагу просто достроковим відставкам діючих чиновників з наступним призначенням нових, як тимчасово виконувачів обов'язки з їх наступним "обранням". З різними формулюваннями були відправлені достроково у відставку: у 2021 р. 6 глав суб'єктів федерації (5 за власним бажанням і 1 у зв'язку з втратою довіри); у 2022 р. – 5; у 2023 р. – 2; у 2024 р. – 12; у першому кварталі 2025 р. – уже 3.

У середньому В. Путін після свого повернення на посаду президента у 2012 році, змінює по 10 губернаторів на рік. При цьому, у 2012 р. таких відставок було 20 (В. Путін звільнив з посад людей Медведєва).

Цікаво, що традиційними періодами "губернаторопаду" є весна та осінь. Загалом, є розрахунки, що з 2013 по 2023 рр. склад губернаторського корпусу оновився на 84%, а середня тривалість перебування губернаторів на своїх постах становила 5,4 року (якщо врахувати, що термін повноважень становить 5 років – близько половини губернаторів не переобиралися). Частка губернаторів, які обіймали свої посади 2 і більше термінів, становила у 2023 році 16%. На сьогодні ця цифра, очевидно, буде ще меншою, оскільки темпи зміни регіональних глав прискорилися під впливом проблем, спричинених нападом РФ на Україну.

Очікувано, більше 90 % всіх губернаторів є представниками партії влади "Єдина Росія" (ЕР), і ця частка з роками лише зростала [Хлынин, 2023].

Також важливо зазначити, що **більшість губернаторів – це т. зв. "варяги"**, тобто вони не є представниками місцевих еліт [Правила лояльности и цена фаворитов..., 2024]. І це ще один дуже важливий чинник губернаторської чехарди в РФ.

У період прямого призначення губернаторів Президентом РФ (2005–2012 рр.) з 88 призначенців 52 (або 59%) були "варягами". У 2019–2024 рр. – 42 з 52 (82%). Сьогодні серед діючих губернаторів (без урахування окупованих територій) 48 "варягів", або 57%.

Чиновники "парашутисти" з інших регіонів, які обіймають вищі посади в регіональних урядах (заступники губернаторів, керівники регіональних урядів,

керівники апаратів адміністрацій регіонів чи губернаторів, головні регіональні фінансисти тощо), **становить майже третину від загальної кількості (26% у 2020 році, 28% у 2023 р.)**. Загалом, **щорічна ротація регіональних чиновників становить 35%, тобто мало хто працює на своїй посаді довше ніж три роки**, будучи при цьому часто ще і не місцевим [Кынев, 2024в].

Чиновники, які знають, що перебуватимуть на своїх посадах недовго, прагнуть максимально використати цей час на власну користь. Тож регіональна корупція в РФ справді велика. Тому, особливо останнім часом, правоохоронні органи почали проводити операції з проріджування лав регіональних чиновників та голів ОМС, відкриваючи кримінальні справи за фактами корупції. Це, у свою чергу, створює додатковий тиск на губернаторів.

Наприклад, за два роки (2023–2025) у Підмосков'ї були арештовані кожен десятий мер і десятки чиновників. Зумовлене це, вірогідно, тим, що губернатором Московської області є А. Воробйов – протеже С. Шойгу. Свою посаду А. Воробйов обіймає фактично (починав як в.о.) з 2013 р. Він встиг сформувати навколо себе тісне коло управлінців та бізнесменів. Цікаво, що спільним у всіх цих арештах є те, що майже всі вони проходили за участі ФСБ [Зачистка клана, 2025].

Одним з наслідків такої політики щодо регіональних управлінців є вкрай низький рівень ефективності виконання чиновниками своїх обов'язків. Проте федеральний центр, подібно готовий піти на таку жертву заради досягнення іншого, значно важливішого для нього результату. Завдяки застосуванню такого принципу формування регіонального управління **вдається запобігти укоріненню губернаторів та об'єднанню місцевих еліт навколо керівників регіонів.** Чиновники просто не встигають обрости зв'язками, і явище, притаманне російським регіонам наприкінці ХХ століття – існування місцевих кланів, стає вже не таким загрозливим, оскільки навіть місцевий бізнес не встигає сформувати сталого зв'язку і впливу на апарат адміністративного управління. До того ж, місцеві бізнес-еліти, зі свого боку, були за останні десятиліття серйозно витіснені великим бізнесом зі столичною пропискою.

Додамо до цього, що, **починаючи з 2000 року, в губернаторів поступово відбирали права призначати тих чи інших чиновників у власні уряди.** Спочатку це були регіональні силовики (МВС, прокуратура). Згодом призначення керівника регіонального фінансового управління почало узгоджуватися із Мінфіном. Окрім формальних практик, застосовують і неформальні обов'язки узгоджувати керівників відомств із їх профільними федеральними міністерствами у Москві, а віцегубернатора з внутрішньої політики – з Адміністрацією президента (АП).

Ця система формальних і неформальних практик, урешті-решт, була закріплена змінами до Конституції РФ 2020 року, які запровадили поняття "єдина система публічної влади", до якої були включені і органи місцевого самоврядування та органи державної влади (стаття 132). Виходячи з цього, Федеральний закон "Про загальні принципи організації публічної влади

в суб'єктах РФ" вказує, що федеральні органи влади можуть брати участь у формуванні органів виконавчої влади суб'єктів федерації.

Таким чином, губернатори перетворилися на короткострокових призначенців-громовідводів з обмеженим впливом навіть на власні регіональні уряди, де керівники профільних відомств більше орієнтовані на виконання наказів з Москви, звідки, по суті, приходять рішення про їх призначення на посади або відставку. Або, як це охарактеризував російський дослідник О. Кинєв, – виконавча вертикаль розпалась на багато паралельних вертикалей і більше не сходиться до губернатора [Кинєв, 2024в].

Щоправда, з часом з'явився **ще один наслідок такої швидкої та масової заміни чиновників – швидке вичерпання кадрового резерву.** Спочатку цю проблему намагалися розв'язати запуском програми "Лідери Росії" (2017–2020 рр.) та програми кадрового резерву (т. зв. "Школа губернаторів", розпочата у 2017 р.). Але випускники цих програм не часто обіймають посади глав регіонів (у середньому не більше 2% випускників), переважно їх відправляють на нижчі адміністративні посади в провінцію. Після заяви 29 лютого В. Путіна "про нову еліту Росії – колишніх учасників СВО" з 1 березня 2024 р. за дорученням президента була розпочата федеральна **кадрова програма "Час героїв"**. Програма реалізується майстернею управління "Сенеж" Вищої школи управління Російської академії народного господарства та державної служби при Президентові РФ (РАНХиГС). Її учасниками можуть стати колишні СВОшники, громадяни РФ з вищою освітою та досвідом управління персоналом, без судимості. У листопаді 2024 р. віцегубернаторам із внутрішньої політики було доручено створювати аналоги програми "Час героїв" у своїх регіонах. На сьогодні програми запущені у Самарській, Тамбовській, Белгородській, Воронежській, Рязанській, Самарській, Тульській, Челябінській областях, Ставропольському краї та в Ханти-Мансійському автономному окрузі, Єврейській автономній області ("Час героїв" – "Доблесть Хінгана"), Кабардино-Балкарії.

Нові державні посади вже отримали 37 учасників "Часу Героїв" з 83 випускників. Серед них: Артем Жога – призначений повноважним представником на Уралі; Артур Орлов, Герой РФ – головою правління Російського руху дітей та молоді "Рух перших"; Герой РФ Владислав Головін – начальником головного штабу Юнармії; ексмер Краснодар, депутат Держдуми Євген Первишов став в.о. глави Тамбовської області (він не воював, проте заявляв, що їздив у зону бойових дій і начебто проходив військову підготовку у Ростовській області); доброволець ЗС РФ Олексій Кондратьєв (уже був сенатором у 2015–2020) – сенатором РФ від Курської області; кавалер двох орденів Мужності Олександр Шляпников – заступником губернатора Калузької області; кавалер трьох орденів Мужності Євген Чинцов – головою міської думи Нижнього Новгорода; Герой РФ Ігор Юргін – в.о. міністра у справах молоді та соціальних комунікацій Республіки Саха (Якутія); кавалер двох орденів Мужності Олександр Суразов – міністром молодіжної політики та спорту Республіки Алтай; доброволець ЗС РФ Костянтин Яшин – генеральним директором НВЦ

безпілотних авіаційних систем "Самара"; Заур Гурцієв – першим заступником мера Ставрополя.

Телеграм-канал "Faridaily" повідомив (а російські ЗМІ розтиражували) з посиланням на депутатів Думи, близьких до Адміністрації Президента РФ, що у Кремлі обговорюються плани, згідно з якими за підсумками виборів **до Держдуми у 2026 році не менше 100 з 450 місць у нижній палаті парламенту приділять учасникам війни проти України**. Минулого року ветерани "СВО" вже масово балотувалися до регіональних законодавчих зібрань, переважно від ЄР. Повідомляється, що **308 учасників СВО з 380 висунутих ЄР стали депутатами різного рівня** [Итоги выборов-2024..., 2024].

Інститут вивчення війни (ISW) повідомляє у своєму звіті, що до 2026 року Кремль планує призначити на посади губернаторів та мерів колишніх військових, які брали участь у війні проти України. Сергій Кирієнко, заступник голови Адміністрації президента Росії, запевнив Володимира Путіна, що **щонайменше 50 ветеранів, які повернулися з війни в Україні, отримають посади мерів і губернаторів у різних регіонах країни**.

Разом з тим, навіть з наведеного списку випускників кадрової програми очевидно, що серед так званих "героїв" чимало невинуватих людей-чиновників. "Нова газета" нарахувала 108 колишніх чиновників та депутатів, які заявили, що пішли на СВО [VIP-фронт, 2025]. Проте у більшості випадків їх участь у війні номінальна. Тобто, формальне засвідчення участі у агресії проти України стало для російських посадовців чинником майбутнього кар'єрного успіху. У програмі кількість випадкових людей мінімізується.

І це очікувано з огляду на те, що заявлені плани з залучення учасників війни до влади є занадто ризикованими (тут варто згадати негативний досвід із вагнерівцями та Пригожиным). Із більшою вірогідністю такі заяви та поширення чуток мають пропагандистський характер та ознаки внутрішнього ІПСО з метою втримати популярність президента серед учасників війни проти України та Z-патріотів.

Місцеве самоврядування

У РФ очевидно є застосування стратегії швидкої ліквідації залишків самоврядування.

Так, реформа місцевого самоврядування 2003 року запровадила принцип, за яким мер, обраний на прямих виборах, міг стати лише спікером муніципального парламенту. Адміністрацію (виконавчий орган влади) очолював найманий працівник (т. зв. сіті-менеджер). Його обирала конкурсна комісія, яка складалася з місцевих депутатів (2/3) та представників регіональних законодавчих зборів (1/3), обраних, до того ж, губернатором.

За такої схеми реальна влада була в призначенця, а не в обраного мера. Їх називали "слабкі мери", а саму систему місцевого самоврядування (МС) "двоголовою". Проте вона гарантувала, що якщо виборці і виберуть випадкову для владної вертикалі людину – фактичної влади та доступу до бюджетних коштів обраний мер не матиме.

Але "двоглова система" створювали якщо не проблеми, то плутанину – кого ж насправді вважати головою міста?

Так звана мала реформа місцевого самоврядування, проведена у 2014 році, дозволила регіонам самостійно замінювати прямі вибори мерів міст непрямыми призначеннями місцевими радами депутатів. Були запроваджені дві можливі форми призначення мерів (як альтернативні прямим виборам):

1. Той-таки найманий сіті-менеджер, обраний конкурсною комісією, оголошувався мером. Таку систему прозвали "одноголовою". При цьому, склад комісії змінили – відтепер губернаторська квота становила половину голосів, плюс сам губернатор отримував право делегувати своїх представників самостійно, оминаючи голосування у регіональному парламенті. Також у багатьох регіонах голос губернатора (у разі патової ситуації – 50/50) ставав вирішальним.

2. Голова муніципалітету обирався з-поміж депутатів, але після обрання втрачав представницький мандат і ставав головою адміністрації.

Як результат, якщо у 2008 році 73% всіх глав російських міст пройшли через муніципальні вибори, до у 2019 році таких було вже 12% [Вопросы мэроздания..., 2024].

На сьогодні в Росії лишилося 4 адміністративні центри, де мерів обирають на прямих виборах: **Якутськ, Хабаровськ, Абакан та Анадир**. Москва, Санкт-Петербург та окупований Севастополь обирають своїх мерів на прямих виборах, оскільки мають окремий статус міст федерального значення.

Так само, як і на регіональному рівні, на рівні місцевого самоврядування застосовується практика частоті кадрової ротації. Середній час перебування на посаді глави регіонального центру 2–3 роки, і, зазвичай, ці посади віддаються призначенням з регіональних адміністрацій.

Новий федеральний закон від 20 березня 2025 року про засади місцевого самоврядування закріпив існуючу систему виборів або призначення глав муніципальних утворень, цього разу чітко визначивши терміни повноважень – 5 років. Нововведенням тут стало призначення голови муніципалітету з-поміж кандидатів, представлених губернатором. Також закон запровадив положення, за яким місцева рада депутатів може бути розпущена федеральним законом або через суд у разі ухвалення нею рішення, що суперечить законодавству та Конституції РФ (що є посиленням централізації), а **голова муніципального утворення (навіть обраний на прямих виборах) може бути відправлений у відставку президентом через "втрату довіри" або губернатором, якщо він не виконав розпорядження після "винесення попередження" або "догани", та через "неналежне виконання обов'язків". Самі депутати місцевих рад жорстко прив'язані до своїх фракцій імперативним мандатом.**

Головним нововведенням закону є створення однорівневої системи організації місцевого самоврядування (щоправда, з можливістю збереження дворівневої, вочевидь – як перехідного заходу). Тобто: місцеве самоврядування здійснюється у трьох видах муніципальних утворень – міський

округ, муніципальний округ, внутрішнє міське муніципальне утворення міста федерального значення. Проте у суб'єктах федерації з *"соціально-економічними, історичними, національними та іншими особливостями"* місцеве самоврядування може здійснюватися у міських округах, муніципальних округах та (або) муніципальних утвореннях, що *"утворюють дворівневу систему організації місцевого самоврядування (поселення (сільські та міські) і муніципальні райони)"*. Старости в селах призначаються депутатами муніципального утворення. *"З метою розвитку соціальної, транспортної та іншої інфраструктури законом суб'єкта РФ може бути передбачене утворення муніципальних утворень у межах об'єднання території кількох муніципальних утворень"*. Закон, при цьому, скасував форму представництва для дворівневої моделі – коли місцева рада складалася з представників глав та депутатів поселень, що входять до складу муніципального району [Об общих принципах организации местного самоуправления..., 2025].

Як бачимо, новий закон відображає тенденцію до жорсткої централізації та укрупнення.

Партійна складова

Ще одним фактором централізації системи управління стало **запровадження з 2003 року системи виборів до регіональних парламентів за партійними списками (у поєднанні з одномандатними чи багатомандатними округами – змішана система застосовується у більшості місцевих виборів)**. Але, що важливо, – **за діючої заборони регіональних партій та блоків**.

Якийсь час у місцевих представницьких органах знаходили своє місце представники т. зв. системної та навіть несистемної опозиції. Наприклад, у Москві востаннє у 2019 р. у місцевих законодавчих зборах мали представництво 4 депутати від "Яблука". У 2023 р. на виборах у міськради Єкатеринбургу та Великого Новгороду "Яблуко" набрало 9,24 і 7,54% голосів, відповідно. Проте на сьогодні, після трьох років війни, **з несистемною опозицією в РФ уже фактично покінчено, а системна знаходиться у кризі**. Навіть КПРФ, яка ще вчора багатьма сприймалася як єдина реальна альтернативна сила всередині РФ, сьогодні почала втрачати електоральну підтримку. Це стало результатом переслідувань з боку влади, яка не могла допустити зростання популярності комуністів і почала переслідувати її нового можливого лідера П. Грудініна (за підсумками президентських виборів 2018 року зайняв 2-ге місце, набравши голосів 11,77%), перешкоджати участі представників партії у регіональних виборах. Сама КПРФ так і не замінила Г. Зюганова, який привів свою партію до кризи, будучи неспроможним до протестної діяльності [КПРФ по итогам выборов ухудшила позиции в регионах, 2023]. Хоча на виборах до Державної Думи 2021 р. КПРФ збільшила своє представництво з 42 до 57 депутатів (тоді партія сприймалася росіянами як основна альтернативна сила "Єдиній Росії" і збирала чимало голосів протестного електорату та навіть т. зв. "розумного голосування" О. Навального), згодом почала помітно втрачати електоральну

підтримку. Зараз Г. Зюганову довіряють лише 2% респондентів, хоча партію готові підтримувати 8% виборців, і це менше від її традиційних раніше 10–11%. Навіть за опитуваннями самої КПРФ партія опустилася з 13% підтримки (серед виборців, що ще не визначилися, чи братимуть узагалі участь у виборах) у 2022 році до 9% у 2024 [Трансформация электората КПРФ за период СВО..., 2024]. На відміну від Г. Зюганова, голова ЛДПР Л. Слуцький взагалі не входить до топ-10 політиків за рейтингами підтримки, проте його партія дещо збільшила популярність до 9%. Рейтинг проєктів Кремля "Нові Люди" та "Справедлива Росія – за правду" (СЗРП) – 4% і 3% відповідно (серед тих, хто ще не визначився, чи візьме участь у наступних виборах) [Рейтинги февраля 2025 года..., 2025].

У регіонах, за підсумками Єдиного дня голосування 2023 р., ЄР отримала 2/3 місць у всіх законодавчих зборах, окрім Хакасії, а КПРФ втратила другі позиції у Забайкальському краї, Архангельській, Іванівській, Кемеровській та Смоленській областях, пропустивши вперед ЛДПР, а в Якутії – "Нових людей". У 2024 р. тренд на втрату КПРФ позицій другої за рейтингом партії лише посилювався. ЛДПР потіснила комуністів на третє місце у кількох регіонах [ЛДПР бросает вызов КПРФ, 2025].

Натомість ЄР у 2024 р. на виборах до 13 регіональних парламентів забрала 545 мандатів з 659 – це 82 %, покращивши свій попередній результат у цих регіонах 2019 р. (66 %). Дуже показовим свідченням уже фактично повної окупації ЄР місцевих представницьких органів є результати "виборів" до московської Думи – тут ЄР забрала 38 місць з 45, залишивши "другій партії" – КПРФ лише 3 мандати (у 2019 р. ЄР отримала 25 місць) [Итоги выборов-2024..., 2024].

Таблиця 1.

Суб'єкт РФ – результат ЄР у 2024 р. (партійні списки) порівняно із результатами 2019 р.:

Хабаровський край	45,93 %	+33,42 %
Окупований Севастополь	71,62 %	+33,12 %
Республіка Марій Ел	61,23 %	+23,74 %
Окупована АРК	74,87 %	+20,17 %
Республіка Алтай	53,84 %	+19,66 %
Тульська область	58,71 %	+8,44 %
Брянська область	68,69 %	+4,98 %
Республіка Татарстан	76,75 %	+4,32 %
Волгоградська область	52,44 %	+4,29 %
КЧР	65,14 %	-
Республіка Тива	80,01 %	-
КБР	65,71 %	-

Джерело: XVIII рейтинг политической устойчивости глав регионов, 2024

З високою ймовірністю можемо припустити, що Кремль поступово витіснятиме комуністів на маргінес (і вибори у Думу 2026 р. завдадуть першого серйозного удару партії), віддаючи перевагу грі з новими виборчими проєктами з "нових обличь", які становитимуть компанію партії влади на всіх виборах. Ситуація, коли у виборах брали участь ЄР і кілька старих партій

"системної опозиції", йде у минуле. Скидалося на те, що у майбутньому буде ЄР з "контрольним пакетом" депутатських мандатів і чехарда "нових обличчя у політиці", що, з одного боку, створюватиме ілюзію змін та активного політичного процесу, з іншого – служитиме шляхом виходу невдоволення населення та залучення його до виборів. Останнє завдання є дуже критичним, оскільки абсентеїзм у РФ є проблемою, що зростає. У Єдиний день голосування 2024 р., за офіційними даними, кількість виборців, які "взяли участь" у голосуванні, становила 27 млн осіб, або 47% [В ЕДГ-2024 прийняли участь 27 млн избирателей, 2024], і це враховуючи широке застосування електронного дистанційного голосування та накрутки голосів. Проте там, де адміністративний тиск був слабшим, або у столичних містах – очевидною є проблема зростаючої політичної байдужості росіян. Наприклад:

Таблиця 2.

Відсоток виборців, які взяли участь у виборах 2024 року у Єдиний день голосування в окремих областях рф:

Хабаровський край	32,8%
Санкт-Петербург	37,5%
Мурманська область	41,5%
Сахалінська область	41,9%
Калінінградська область	42,2%
Курганська область	42,5%

Джерело: XVIII рейтинг политической устойчивости глав регионов, 2024

Президентські наглядачі – повпреди

Завершуючи блок про особливості адміністративно-територіального устрою РФ, я би хотіла зупинитися на ще одному управлінському інституті, насправді навіть не згаданому у Конституції РФ, проте надважливому у системі функціонування владної вертикалі федерації. Ідеться про федеральні округи.

РФ розділена на 8 федеральних округів, у яких діють повноважні представники президента:

- Центральний ФО – з населенням більше 40 млн (дані Держстату, включно з населенням окупованих територій [Росстат, 2024]).
- Приволзький ФО – другий за чисельністю, з населенням у 28,5 млн,
- Сибірський ФО – 16,5 млн,
- Південний ФО – більше 16 млн,
- Північно-Кавказький ФО – 10 млн,
- Північно-Західний ФО – майже 12 млн,
- Уральський ФО – 12 млн,
- Далекосхідний ФО – менше 8 млн *

Особливістю є те, що російська Конституція взагалі не згадує ні про федеральні округи, ні повноваження президента щодо призначення до них своїх представників, ні самих представників і, відповідно, їх функціонал. Цей

* Доречі, сукупна площа країн ЄС становить 4 233 000 км² (населення близько 447 млн) Площа ж одного Далекосхідного федерального округу – 6 180 000 км².

інститут влади створений Указом президента від 13 травня 2000 р. і, відповідно до положення про повпреди, яке цим Указом затверджувалося, керівники ФО є державними службовцями Адміністрації Президента РФ. Повпреди формально наділені повноваженнями координувати роботу територіальних органів виконавчої влади, узгоджувати кадрову політику на рівні округу та рішення федерального рівня, якщо вони стосуються інтересів округу. Загалом, перелік їх повноважень чималий [О полномочном представителе Президента..., 2020].

Повпреди, на відміну від губернаторів, більш сталі фігури. До того ж В. Путін завжди віддавав перевагу призначенням – колишнім представникам силових та правоохоронних відомств, тобто – людям з погонами.

Підсумовуючи все описане вище, ми можемо дійти основного висновку – за останні 20 років побудова регіональної вертикалі управління Кремлем була повністю завершена. Не залишилося місця для імовірності не те що розвитку регіонального сепаратизму, але навіть елементів самоврядування всупереч інтересам федерального центру. Регіональні еліти ще існують, особливо у національних суб'єктах федерації (Чечні, Татарстані, Башкортостані, Якутії, Тиві), проте їх вплив і зв'язок із адміністративним керівництвом регіону є (винятком Чечні) ослабленим. Ці еліти мають у край мало спільного з елітами 1990-х – початку 2000-х років. Більшість фінансово значимих ресурсів перебуває в руках не місцевих еліт, а московських. У поєднанні з великими корпораціями (державними або столичними), які потіснили регіональні бізнес-еліти, та особливостями бюджетної політики в РФ – регіони на сьогодні не є суб'єктами політичного впливу на російську політику. В цих умовах дуже слабкими, але представниками (не захисниками, через відсутність інструментів впливу) регіональних інтересів залишаються регіональні парламенти, де регіональні еліти все ще зберігають своє представництво.

БЮДЖЕТНИЙ КЛЕЙ РФ

Окрім управлінської системи та каральних силових структур, скріплюючим (можливо – головним) чинником російських регіонів у єдиній державі є система збору та перерозподілу федерального бюджету, в основі якого лежать особливості податкової системи РФ.

Податкова система РФ

Податкова система РФ складається (відповідно до адміністративно-територіальної структури РФ) з трьох рівнів: федерального, регіонального та місцевого.

Тільки **федеральні податки** мають однакові ставки. До їх числа належать: ПДФО (застосовується прогресивна шкала, 85% залишається в місцевих бюджетах), податок на прибуток юридичних осіб, ПДВ, водний податок, податок на видобуток корисних копалин, акцизи, державні мита.

Регіональні податки: транспортний, на гральний бізнес, на майно організацій, часткове ПДФО.

Місцеві: земельний податок, податок на майно фізичних осіб, торговельний збір.

Існують також т. зв. "спеціальні податкові режими": єдиний сільсько-господарський податок; спрощена система оподаткування; єдиний податок та тимчасовий дохід; податок на додатковий дохід від продажу вуглеводної сировини – платиться підприємствами з видобутку нафти, газового конденсату, супутнього й природнього газу – 50% від додаткового доходу.

Регіони мають лишатися бідними

Важливою частиною "склеювання" РФ та упередження від розпаду є запровадження такої системи перерозподілу фінансових надходжень, за якої будь-які, навіть найбагатші на природні ресурси регіони є буквально приреченими на хронічну бідність. При цьому переважна більшість суб'єктів федерації залежать від субвенцій з федерального бюджету. Єдиним вигодоотримувачем у цій системі фінансового перерозподілу є Москва.

Для розуміння масштабів перерозподілу національних благ варто навести деякі цифри:

У 2022 р. Ханті-Мансійський автономний округ разом з Ямало-Ненецьким автономним округом забезпечили майже 40% податкових надходжень до федерального бюджету [*ХМАО заробатывает, Москва – тратит, 2023*]. У 2023 році 28% всіх надходжень з регіонів до федерального бюджету давав Ханті-Мансійський автономний округ, 16% – Москва, 10% – Ямало-Ненецький автономний округ, 5% – Санкт-Петербург. Тобто 4 регіони покривали майже 60% надходжень регіональних податкових зборів [*Федеральный бюджет России, 2023*]. У 2024 р. ситуація не змінилася – нафтогазові регіони зберігають лідерство за відрахуваннями. Для розуміння співвідношення обсягів бюджетних доходів регіонів та їх відрахувань наведемо приклад Татарстану – 6-го за рейтингом регіонів-донорів федерального консолідованого бюджету. У 2018 і 2019 рр. Татарстан віддавав 65% своїх доходів, у 2020 р. – 62%, у 2021 р. – 70%, у 2022 р. – 65%, у 2023 р. – 61% [*Казань заплатила Москве, 2023*]. І це ще дуже непоганий результат, оскільки Татарстану вдається збирати податки місцевого значення (те, що лишається регіону) і цим наповнювати свій бюджет. А ось Ненецькому автономному округу лишають лише 16% від заробленого [Цыбульский, 2020]. І цей регіон є одним із найменш розвинених та найбільш малозабезпечених. Уся причина у нафті та газі, які тут видобувають майже не лишаючи прибутки самому округу.

Запровадження більш жорсткої стратегії перерозподілу доходів було розпочато ще за міністра фінансів О. Кудріна, коли в регіонів забрали податок на прибуток, ПДФО (все що вище ставки 13%), податок на депозити. Тоді ж, з 2010 р., була введена система, за якою приблизно 98% бюджету регіони можуть витратити лише по напрямках, затверджених Мінфіном. Тобто з того часу ніякої фінансової самостійності у регіонів немає. Мінфін має право обмежувати витрати. Це не залежить від того – дотаційний регіон чи ні.

У 2024 р. дохідна частина бюджету РФ досягла 36,707 трлн руб., з них не нафтогазові доходи федерального бюджету (якщо вірити Мінфіну РФ) становили 25,58 трлн руб., нафтогазові – 11,13 трлн руб. [*Бюджет России в 2024 году..., 2025*].

Загалом більшість регіонів є дотаційними – відкрито або приховано.

Так, у бюджетному плані в 2014 р. не передбачалися дотації для 11 регіонів, у 2024 р. – вже для 22. У Бюджеті-2025 заплановано, що дотації на вирівнювання бюджетного забезпечення (у сумі 1,1 трлн руб.) отримають 63 регіони, не отримають 26: Республіка Комі, Республіка Татарстан (Татарстан), Красноярський край, Амурська область, Белгородська область, Вологодська область, Іркутська область, Калузька область, Кемеровська область – Кузбас, Ленінградська область, Липецька область, Московська область, Мурманська область, Нижегородська область, Новосибірська область, Самарська область, Сахалінська область, Свердловська область, Тульська область, Тюменська область, Челябінська область, Ярославська область, Москва, Санкт-Петербург, Ханти-Мансійський автономний округ – Югра, Чукотський автономний округ [*Регионы доноры, 2025*].

З цього не випливає, що економіка регіонів покращилася. Річ у тім, що уряд в умовах зростаючої інфляції робить приховану дотацію регіонів через механізм надання кредитів. І серед цих регіонів чимало тих, яких немає у списках дотаційних суб'єктів федерації. Кредити надаються регіонам, в яких рівень бюджетного забезпечення становить менше 85% [*Количество регионов с правом, 2025*]. Загалом, у 2024 р. 50 регіонів мали дефіцитний бюджет [*Региональные бюджеты и экономика..., 2024*].

Згодом ця кредитна заборгованість просто списується. Як це було зроблено у жовтні 2024 р., коли уряд "вибачив" 25,9 млрд руб. бюджетних кредитів 25 регіонам. На початку 2025 р. Мінфін дозволив списати ще 1,1 трлн руб. Загальний внутрішній борг регіонів (суб'єкти федерації можуть брати кредити у банків та в інших регіонів, а також випускати облігації займу), за даними Мінфіну на 1 січня 2025 р., становив 3,15 трлн руб., у тому числі 2,5 трлн руб. за бюджетними кредитами [*Власти утвердили параметры ..., 2025*]. **Таким способом Мінфін приховує бюджетний дефіцит, оскільки дотації рахуються як витрати Мінфіну, тоді як кредити – ні.** Насправді ніхто не чекає повернення кредитів, оскільки економічна ситуація в регіонах не покращується. Тобто, хто був дотаційним – той таким і лишається із року в рік.

"Люди – нова нафта"

Сьогодні, в умовах зменшення частки доходів від нафтогазової галузі, **РФ взяла курс на збільшення податків з фізичних та юридичних осіб.**

Прогнозні доходи бюджету в 2025 р. мають перевищити 40 трлн руб. Це на 20% більше обсягу, закладеного чинним трирічним законом (бюджетне планування в РФ здійснюється на трирічний термін). При цьому частка нафтогазових доходів бюджету стане найменшою майже за 20 років. Головний податок, який формує бюджет РФ (25–27%) – це ПДВ. У 2025 р. запланували

зібрати ПДВ на 11% більше. Однак поки що збирають більше лише на 8%. Компенсувати надходження до бюджету, витрати якого на війну постійно збільшуються, мають додаткові доходи від зміни податків, запроваджені у 2024 р. (введення диференційованих ставок ПДФО, підвищення податку на прибуток компаній та інше). У 2025 р. Мінфіном РФ заплановане збільшення доходів бюджету у розмірі 2,6 трлн руб. (у всій бюджетній системі, включаючи регіони). Згідно з проектом бюджету доходи від податку на прибуток у 2025 р. зростуть на 2 трлн руб. у співвідношенні з 2024 р., а ПДФО – на 0,5 трлн руб. Акцизи на автомобільний бензин збільшуються приблизно на 8%, дизельне паливо – на 11%. Акцизи на етиловий спирт і міцні алкогольні напої, а також продукцію, що містить спирт, будуть підвищені у 2025 р. на 10%, а у наступні два роки індексуватимуться на 4% щорічно (прогнозний рівень інфляції). Акциз на пиво буде збільшено на 10–11%, залежно від міцності. Зростатимуть акцизи на сигарети, солодкі напої, утильзбір буде підвищено в середньому на 70–85%, підвищуються держмита (включно з митом за угоди з нерухомістю). Від дивідендів держкомпаній, включаючи Сбербанк, контрольний пакет якого перебуває на балансі ФНД, держава планує у 2025 р. отримати 786 млрд руб. (проти 756 млрд, запланованих у 2024 р.).

Також у 2025 р. очікуються разові великі надходження коштів від розпорядження конфіскованим майном та його реалізації. У федеральний бюджет за цією статтею має бути зараховано по 81 млрд руб. [*Власти определили источники роста доходов ...*, 2024].

Але це все плани, які з великою ймовірністю, у разі збереження існуючого санкційного режиму та тенденцій на нафтогазовому ринку мають малі шанси на реалізацію, як це вже сталося з планами на 2024 р. Навіть за офіційною інформацією (яка приховує справжню емісію) спочатку закон про бюджет на 2024 р. передбачав дефіцит у розмірі 1 595 000 000 000 рублів, або 0,9% ВВП. Навесні минулого року він був збільшений до 1,1% ВВП, або 2,120 трлн руб., а пізніше, після одержання урядом права збільшити загальний обсяг видатків федерального бюджету у 2024 р. на суму до 1,5 трлн руб. (без проведення цих змін через парламент), дефіцит став оцінюватися в 3,296 трлн руб., або 1,7% ВВП.

Проте важливо зазначити, що перерозподіл бюджетних коштів відіграє дуже важливу роль в оплаті соціального та бюджетного сектору. За деякими розрахунками, в Росії близько 2/3 населення (пенсіонери, чиновники всіх рівнів, співробітники бюджетних організацій, працівники оборонного сектору, силовий та правоохоронний блок та інші) є бюджетозалежними (від бюджетів усіх рівнів). І лише 1/3 – отримує дохід від приватного сектору економіки. Це співвідноситься з оцінками російської економіки як такої, де державна частка досягла вже 70%. Більшість промислових та природних ресурсів країни сконцентрована в руках державних корпорацій. Реформа Е. Набіуліної призвела і до значної концентрації банківського капіталу – першій десятці російських банків належить 2/3 всіх банківських активів. І 4 з 5 найбільших банків РФ – є державними.

Додамо до цього той факт, що вся соціально-економічна система РФ значною мірою зав'язана на можливості отримання компаніями та регіонами державних субсидій. Держава у період високих цін на енергоносії та великих обсягів продажу цих енергоносіїв, заливала неефективно функціонуючий державний сектор економіки та регіони субсидіями та дотаціями. Проте перенаправлення бюджетних коштів на війну, зменшення надходжень від торгівлі енергоресурсами, міжнародні санкційні обмеження та підняття Центробанком облікової ставки до 21% створили фінансовий дефіцит усередині країни і спровокували зростаючу емісію, що ще більше розганяє інфляцію.

Проте весь цей блок проблем, які вже сформувалися у ситуацію цугцвангу, зовсім не означає, що Кремль стає зацікавленим у перемир'ї. На сьогодні ніщо не свідчить про те, що В. Путіна цікавить, як уряд виконуватиме поставлені перед ним завдання із забезпечення процесу реалізації його зовнішньополітичної місії.

Як відомо, прихід В. Путіна до влади був наслідком ситуації, що склалася в РФ після виборів 1996 р., коли Б. Єльцин у протидію популярним тоді комуністам сперся на олігархів – т. зв. "семібанківщина". В умовах загрози формування влади олігархів Б. Єльцин шукав нову опору, щоби зберегти фактичну (а не формальну) владу, керованість країни і протидіяти регіональному сепаратизму. Єдиною такою силою / системою (армія на той час сильно деградувала) лишилася у країні ФСБ. Тому вибір спадкоємця логічно відбувався виключно між представниками КДБ / ФСБ: Є. Примаковим, С. Степашиним, В. Путіним ... переміг – В. Путін.

Тоді як в Україні відбувалося зрощення політичної влади з олігархами, РФ пішла іншим шляхом, обравши зрощення політичної влади з ФСБ. Елементи цього працюють в Росії і сьогодні, хоча не варто цей фактор впливу абсолютизувати.

Сьогодні в Росії сформувалися два блоки управління – зовнішньополітично-військово-пропагандистський, або той, що будує імперію. Назвемо його – **візіонерський** і **технократичний** блок, який забезпечує реалізацію візії, опікується поточними соціально-економічними управлінськими питаннями. Його завдання – підтримувати життєдіяльність країни, забезпечувати функціонування всіх традиційних суспільних інститутів і головне – забезпечувати роботу візіонерського блоку.

Технократичний блок має обмежений функціонал. Він керує публічною службою, сферою розподілу та забезпечення соціальних благ, фінансами та тією частиною економіки, яка не є державними корпораціями.

Наступна важлива особливість – є різні рівні чиновників, і на найбільш відповідальні посади призначають переважно тих, хто має високу особисту довіру. Це – люди в погонах, часто зі структур ФСБ / ФСО, прокуратури, люди з біографії В. Путіна – з його пітерського минулого, або ті, хто був з ним під час приходу до президентства, або їхні діти, а також друзі друзів та нова категорія – друзі доньок.

Тут ми можемо фіксувати формування нового фактору (саме фактору, а не групи) впливу всередині візіонерського блоку, який тісно переплетений з АП, Ковальчуками та іншими давніми друзями-керівниками держкорпорацій та ФСБ – їх вже почали ідентифікувати як "сім'я". Її існування особливо проявилось з появою у переговорному процесі зі США К. Дмитрієва – чоловіка подруги доньки В. Путіна – Катерини Тихонової. Проте вже раніше, у 2024 р., усі активно обговорювали неочікувану появу в уряді міністра енергетики С. Цивільова – чоловіка двоюрідної племінниці В. Путіна Анни (зам-міністра оборони, фактично довірений особистий контролер від В. Путіна у МО). Тож, імовірно, почав формуватися сценарій пізнього Б. Єльцина. Російським Центром Карнегі була висунута теорія про призначення "сім'єю" контролерів у головних для візіонерської групи відомствах – МО, МВС. Проте з часом коло, ймовірно, буде розширюватися.

Ключову роль в управлінні країною відіграє Адміністрація президента (АП). Її керівний склад чітко відповідає інтересам В. Путіна – є кілька юристів, кілька журналістів-діячів культури, Кириєнко для внутрішньої політики, всі інші топ чиновники – вихідці з МЗС (А. Вайно, О. Громов, В. Островенко, Ю. Ушаков, В. Китаєв) та ФСБ.

ФСБ у всіх силових відомствах має як мінімум одного зі своїх представників на вищій керівній посаді. У МО – це заступник А. Белоусова **П. Фрадков**. У Слідчому комітеті – **О. Федоров**. У Національній гвардії колишнього співробітника КДБ В. Золотова – **О. Плохой**. **С. Нарішкін** – випускник вищої школи КДБ (мав період у кар'єрі – головування АП з функцією "наглядача" за Д. Медведевим під час його "президентства"). Міністерство юстиції очолює **К. Чуйченко** – теж виходець з КДБ. **О. Куренков** – глава МЧС, теж виходець з ФСБ.

Гаманці Кремля – державні корпорації очолюють друзі: **М. Токарев** (знайомий з В. Путіним ще з Дрездена) – очолює "Транснафту", **О. Міллер** – "Газпром", **І. Сечин** (пройшов Вищу школу КДБ) – "Роснефть".

І, звісно, є ще приватні підприємці, отримувачі державних замовлень, друзі-олігархи-гаманці: брати **Ковальчуки**; брати **Ротенберги**, **Г. Тимченко**. І просто друг-гаманець – **С. Ролдугін**.

Окремо слід зупинитися на головних вигодоотримувачах від війни проти України на чолі із колишнім співробітником КДБ **С. Чемезовим** – генеральним директором Державної корпорації "Росстех". Корпорація створена указом В. Путіна 2007 р. за рішенням Думи і об'єднує понад 600 підприємств та організацій. Уже у 2022 р. корпорація мала більше 40% всіх оборонних замовлень РФ. Сьогодні ще більше. У візіонерського блоку фактично є свій бюджет (витрати, пов'язані з силовим блоком). Його частка становила у 2024 р. 8,7% ВВП, або 28,3% сукупних витрат федерального бюджету. Значна частина цього оборонного бюджету контролюється С. Чемезовим.

Для контролю за забезпеченням потреб візіонерського блоку на ключові посади в уряді В. Путін із С. Чемезовим ставлять не технократів-чиновників, а довірених "наглядачів".

Містичні "Вежі Кремля"

Говорячи про систему ухвалення рішень – тобто політичне управління Росією, хотілося б приєднатися до тих експертів, які вважають, що ніяких "Веж Кремля" не існує і ніколи не існувало. Понад те, тривала популярність цієї теорії вельми негативно позначилася на адекватності аналізу та розуміння Росії і завдала чимало шкоди.

Висловлю припущення, що "теорія Веж" виникла з "теорії груп", в основі якої лежить розуміння політики як взаємодії між групами. Завданням політичної системи, відповідно до "теорії груп", є управління груповими конфліктами за допомогою:

- 1) встановлення правил гри в боротьбі груп;
- 2) пошук компромісів і балансування інтересів;
- 3) узаконення компромісів у формі державної політики;
- 4) нав'язування цих компромісів.

Політика, відповідно – це завжди рівновага, встановлена у конкурентній боротьбі груп. З цієї теорії автоматично випливає необхідність існування суб'єкта / інституту, який виступатиме гарантом збереження досягнутого балансу інтересів.

Виходячи саме з цієї теорії, консалтингова група Мінченка вигала "Вежі Кремля". Як це не дивно, але теорія "Веж Кремля" абсолютно без будь-яких фактологічних підтверджень набула великої популярності.

Проблема полягає у тому, що з того часу експертна аналітика з питань по Росії почала розвиватися навколо пошуку цих груп впливу і побудови прогнозів щодо їх впливу на політику Росії. Важливо зазначити, що, окрім суто відомих – ФСБ (з афілійованими структурами) та армія (це угруповання є традиційно внутрішньо дуже солідарним у будь-якій, навіть найдемократичнішій країні), ми не можемо назвати жодної іншої консолідованої групи еліт. При цьому армія мало чим відрізняється від інших державних інституцій Росії. Міністерства, уряд загалом, регіональні адміністрації, прокуратура, Слідчий комітет, Центробанк, парламент... вплив цих структур окреслений зонами їх дії / керування. Все, звісно, взаємопов'язано і позначається на загальному просторі країни, проте навряд чи відповідає розумінню всієї політики Росії як сфери боротьби цих державних інститутів у конкурентній боротьбі одна з одною.

Так звану групу Чemezова я би не виокремлювала в окрему групу, що бореться за владу. "Росстех" є насамперед корпорацією з управління усього, що пов'язано з оборонним комплексом (супутні бізнеси є способом заробляння грошей для забезпечення основного – фінансування війни). Ця основоположна для візіонерського блоку галузь перебуває під контролем самого В. Путіна (через друга та колегу С. Чemezова) та ФСБ.

Щодо інших галузевих бізнесів, то, знов-таки, за численними оцінками з самої Росії, ніякої солідарності там немає і бізнесмени діють за принципом – "кожен виживає сам". Цим пояснюється те, що влада завжди отримує від бізнесу те, що хоче (наприклад, у 2021 р. металургів змусили відрахувати

до бюджету країни додаткові 100 млрд руб. з їх "надприбутків", як тоді було заявлено). Сьогодні в Росії проводять масштабний перерозподіл власності через інструменти націоналізації (на початок 2025 р. уже на суму 2,5 трлн руб.). І це також не натрапляє на жодний консолідований спротив. Ніяких ознак солідарної позиції галузевих груп приватних бізнесменів чи їх впливовості у Кремлі немає.

Якщо відкинути "теорію груп" ("Веж") – автоматично відпадають і всі сценарії майбутнього розвитку подій, де в основі лежали: змова еліт; або перемога однієї з груп над іншими; або зміна політики (зовнішньої чи внутрішньої) після В. Путіна. В існуючій двоблоковій системі візіонерський блок у своєму середовищі сам формує майбутнє країни і визначає "спадкоємця".

Друге, що треба відкинути, – неможливість повторення сценарію 1990-х із сильними регіонами та сильними регіональними елітами, які мають свої, протилежні центру інтереси з перспективою розвитку сепаратизму. Зокрема, і у форматі "відродження народів".

Третє – послаблення режиму, яке б могло запустити процеси боротьби груп еліт за владу та ресурси, або регіональної сецесії – режим не демонструє ознак послаблення. Навпаки. Коло осіб – візіонерське, включно із "сім'єю", – вельми консолідоване та обмежене, незалежне від зовнішніх впливів і не має конкурентних альтернатив у РФ. Тож навіть у разі смерті В. Путіна – вихід із ситуації скоріше за все буде організованим і безконфліктним.

Нові еліти не прийдуть ззовні, з примарних "Веж Кремля", чи політичних партій, чи взагалі з вулиці. Нове керівництво вирощується все там же, де і наприкінці 1990-х – в АП під кураторством ФСБ і "сім'ї".

Значно більший вплив на режим здатне спричинити народне невдоволення, внаслідок економічних проблем. Проте, без столиці будь-який рух протесту в РФ приречений на невдачу. Це спонукає до висновку про необхідність пошуку таких санкцій та методів впливу, які б погіршували економічну ситуацію не лише в Росії загалом, але здатні були спричинити соціально-економічну кризу саме у Москві.

Друга стратегія – тисячі дрібних регіональних бунтів, оскільки ці соціальні пожежі мають спалахувати саме у регіонах, мати масовий і постійний характер, забираючи в режиму сили, увагу та ресурси на розв'язання регіональних проблем. В країні де 2/3 населення залежить від бюджетних виплат – перспектива появи бюджетних проблем набуває особливих перспектив.

Регіональні голодні бунти не створять революційної ситуації. Революційний сценарій у Росії взагалі неможливий – через ментальний та територіальний фактор і відсутність візіонерських альтернатив та їх політичних лідерів. Цей перелік можливих стратегій послаблення РФ, звісно, не є повним і потребує подальших глибоких міждисциплінарних економіко-політологічних досліджень.

Бібліографіні посилання

- Бюджет России в 2024 году исполнен с дефицитом 1,7% ВВП.* (2025). Forbes. <https://www.forbes.ru/finansy/529184-budzet-rossii-v-2024-godu-ispolnen-s-deficitom-1-7-vvp>
- В ЕДГ-2024 приняли участие 27 млн избирателей.* (2024, Сентябрь 9). Ведомости. <https://www.vedomosti.ru/politics/news/2024/09/09/1060998-27-mln-izbiratelei>
- Вежі Кремля. Хто буде ділити спадок Путіна?* (2023). Київ: Інститут майбутнього. <https://uifuture.org/publications/vezhi-kremlya-hto-bude-dilyty-spadok-putina/>
- Власти определили источники роста доходов в бюджете.* (2024, Сентябрь 30). RBC. <https://www.rbc.ru/economics/30/09/2024/66f7cc7f9a794789d12bfbce>
- Власти утвердили параметры списания регионам 1,1 трлн бюджетных кредитов.* (2025, Лютий 7). Frankmedia. <https://frankmedia.ru/191838>
- Вопросы мэроздания. Как в России начались, а потом почти закончились прямые выборы градоначальников.* (2024, Февраль 2). Коммерсантъ. <https://www.kommersant.ru/doc/6531970>
- Двойменный, И. А. (2023). Органы исполнительной власти субъектов Российской Федерации в механизме реализации функций государства. *"Регион: системы, экономика, управление, 1(60), 113–117.* <https://cyberleninka.ru/article/n/organy-ispolnitelnoy-vlasti-subektov-rossiyskoy-federatsii-v-mehanizme-realizatsii-funktsiy-gosudarstva>
- Демидов, М. В. (2023). Конституционно-правовые основы организации и функционирования органов публичной власти в Российской Федерации. *Вестник Российского университета кооперации, 2(52), 81–85.* <https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsionno-pravovye-osnovy-organizatsii-i-funktsionirovaniya-organov-publichnoy-vlasti-v-rossiyskoy-federatsii>
- Денисенко, В. Ф., & Пирович, В. (2025). *Постпутін. Росія, з якою нам доведеться жити наступні 50 років.* Київ. Наш формат. https://nashformat.ua/products/postputin.-rosiya-z-yakoyu-nam-dovedetsya-zhyty-nastupni-50-rokiv-709806?srsId=AfmBOooAB9CwYypXVsLMF2obluoz0qxNqP8Br8nm7U7t-6vFxzT_DXtY
- Зачистка клана. За два года в Подмосковье арестованы каждый десятый мэр и десятки чиновников. Что происходит и почему?* (2025, Январь 15). Новая газета. Европа. <https://novayagazeta.ru/articles/2025/01/15/zachistka-klana>
- Зинченко, Е. Ю., & Хазов, Е. Н. (2020). Проблемы реализации конституционных норм в современной России в свете новых конституционных поправок. В *Конституционализм и правоохранительная деятельность. Материалы всероссийской научно-практической конференции* (с. 76–81). <https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsionnaya-model-sovremennogo-rossiyskogo-federalizma/viewer>
- Зинченко, Е. Ю., & Хазов, Е. Н. (2021). Конституционная модель современного российского федерализма. *Вестник Московского университета МВД России, 1(2), 46–50.* [file:///C:/Users/acer/Downloads/konstitutsionnaya-model-sovremennogo-rossiyskogo-federalizma%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/acer/Downloads/konstitutsionnaya-model-sovremennogo-rossiyskogo-federalizma%20(1).pdf)
- Итоги выборов-2024: "Единая Россия" в лидерах, бойцы СВО в парламентах.* (2024, Сентябрь 9). RTVI. <https://rtvi.com/news/itogi-vyborov-2024-v-rossii-edinaya-rossiya-v-liderah-bojczy-svo-v-parlamentah/>

- Іванюк, О. Реприватизація в Росії та зняття санкцій. Чи спрацює нова гра Путіна" (2025, Март 31). *Ділова столиця*. <https://www.dsnews.ua/ukr/world/reprivatizaciya-v-rosiji-ta-znyattya-sankciy-chi-spracyuye-nova-gra-putina-31032025-519387>
- Казань заплатила Москве. (2023, Март 7). *Коммерсантъ*. <https://www.kommersant.ru/doc/6560723>
- Количество регионов с правом на списание бюджетных кредитов может увеличиться. (2025, Март 26). *Газета.ru*. <https://www.gazeta.ru/social/news/2025/03/26/25403024.shtml>
- КПРФ по итогам выборов ухудшила позиции в регионах. (2023, Сентябрь 11). *RBC*. <https://www.rbc.ru/politics/11/09/2023/64feca419a79479a8d125c30>
- Кынев, А. (2024а). Кто и как управляет регионами России. Система управления и административная устойчивость власти российских регионов. *Тарту*, 2024. <https://flibusta.su/book/215723-kto-i-kak-upravlyaet-regionami-rossii-sistema-upravleniya-i-administra/read/>
- Кынев, А. (2024в). Региональные элиты эпохи "СВО": эволюция, состояние и сценарии. *Re:Russia*. <https://re-russia.net/expertise/0224/>
- ЛДПР бросает вызов КПРФ. (2025, Январь 29). *Актуальные комментарии*. <https://actualcomment.ru/ldpr-brosaet-vyzov-kprf-2501291053.html>
- Морозова, И. В. (2023). Структура аппарата правительства в зависимости от конституционно-правового статуса субъекта Российской Федерации". *"Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки"*. 12, 174–180. <https://cyberleninka.ru/article/n/struktura-apparata-pravitelstva-v-zavisimosti-ot-konstitutsionno-pravovogo-statusa-subekta-rossiyskoy-federatsii>
- О полномочном представителе Президента Российской Федерации в федеральном округе (с изменениями и дополнениями). Указ Президента РФ № 849 (2020, Май 13). (Российская Федерация). <https://base.garant.ru/12119586/#friends>
- Об общих принципах организации местного самоуправления в единой системе публичной власти. Федеральный закон № 33-ФЗ (2025). (Российская Федерация). https://rg.ru/documents/2025/03/26/mestnoe-samoupravlenie-dok.html?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F
- Павленко, І. (2024). Утопія "Росія": історія конструювання ідеї нової світової імперії. В Г. Зеленько (Ред.). *Удавана Росія: імітація величі та могутності* (с. 82–129). Ніжин: Видавець Лисенко М. М.
- Правила лояльности и цена фаворитов: о чем говорят губернаторские отставки и назначения весны-2024. (2024). *Re:Russia*. <https://re-russia.net/analytics/0162/>
- Региональные бюджеты и экономика в условиях нестабильности: итоги 2024 года. (2024). https://raexpert.ru/researches/regions/regional_budgets_2024/
- Регионы доноры. (2025). <https://wiki.politika.su/wiki/Регионы-доноры>
- Рейтинги февраля 2025 года: настроения, оценки положения дел в стране, одобрение органов власти, доверие политикам и рейтинги партий. (2025). <https://www.levada.ru/2025/02/27/rejtingi-fevralya-2025-goda-nastroeniya-otsenki-polozheniya-del-v-strane-odobrenie-organov-vlasti-doverie-politikam-i-rejtingi-partij/>

- Розумний, М. (Ред.) (2018). *Режим Путіна: перезавантаження-2018*. Київ: НІСД.
- Росстат. (2024). *Оценка численности постоянного населения на 1 января 2024 г. и в среднем за 2023 г. и компоненты её изменения. Федеральная служба государственной статистики*. https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/OkPopul_Comp2024_Site.xlsx
- Случаи отставок глав регионов в связи с утратой доверия президента. (2020). ТАСС. <https://tass.ru/info/7638099>
- Трансформация электората КПРФ за период СВО и президентской кампании 2024 года. Аналитический доклад по итогам сравнения рейтингов основных партий РФ в 2022–2024 года. (2024). <https://kprf.ru/politindx/225395.html>
- Федеральный бюджет России. (2023). https://ru.wikipedia.org/wiki/Федеральный_бюджет_России
- XVIII рейтинг политической устойчивости глав регионов. (2024). Госсовет 2.0 октябрь 2024. https://minchenko.ru/netcat_files/userfiles/NEW_Gossovet_XVIII_22.10.24.pdf
- Хлынин, А. П. (2023). Трансформация губернаторского корпуса в современной России: 2012–2023 гг. "Социология", 3, 188–196. <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-gubernatorskogo-korpusa-v-sovremennoy-rossii-2013-2023-gg/viewer>
- ХМАО зарабатывает, Москва – тратит. (2023, Январь 12). МУКСУН.FM. <https://muksun.fm/news/2023-01-12/hmao-zarabatyvaet-moskva-tratit-yugra-voshla-v-top-sponsorov-federalnogo-byudzheta-2635133>
- Цыбульский, А. Нужно, чтобы регионы были услышаны. (2020, Февраль 29). *Нерьяна Вындер*, 21. <https://web.archive.org/web/20200302142842/http://nvinder.ru/article/vypusk-no-21-20935-ot-29-fevralya-2020-g/63664-aleksandr-cybul'skiy-nuzhno-chtoby-regiony>
- Blo, I. *Rossiya Putina*. (2016). https://www.1tv.ru/news/2016-03-14/87110-ivan_blo_predstavil_knigu_rossiya_putina_v_ramkah_konferentsii_pereosmyslivaya_rossiyu
- VIP-фронт. (2025, Январь 17). Новая газета. Европа. <https://novayagazeta.eu/articles/2025/01/17/vip-front>

References

- XVIII *rejting politicheskoy ustojchivosti glav regionov* [XVIII rating of political stability of regional leaders]. (2024). Gossovet, 2.0 *oktjabr' 2024*. https://minchenko.ru/netcat_files/userfiles/NEW_Gossovet_XVIII_22.10.24.pdf [in Russian].
- Bjudzhet Rossii v 2024 godu ispolnen s deficitom 1,7% VVP* [Russia's 2024 budget executed with a deficit of 1.7% of GDP]. (2025). Forbes. <https://www.forbes.ru/finansy/529184-budzet-rossii-v-2024-godu-ispolnen-s-deficitom-1-7-vvp> [in Russian].
- Vezhi Kremliu. Khto bude dilyty spadok Putina?* [Kremlin Towers. Who Will Share Putin's Legacy?]. (2023). Kyiv: Instytut maibutnoho. <https://uifuture.org/publications/vezhi-kremliu-hto-bude-dilyty-spadok-putina/> [in Ukrainian].
- V EDG-2024 prinjali uchastie 27 mln izbiratelej* [27 million voters took part in the 2024 Unified Voting Day]. (2024, Sentiabr 9). Vedomosti. <https://www.vedomosti.ru/politics/news/2024/09/09/1060998-27-mln-izbiratelei> [in Russian].

- Vlasti opredelili istochniki rosta dohodov v bjudzhet* [The authorities have identified sources of income growth in the budget]. (2024, Sentiabr 30). *RBC*. <https://www.rbc.ru/economics/30/09/2024/66f7cc7f9a794789d12bfbce> [in Russian].
- Vlasti utverdili parametry spisanija regionam 1,1 trln bjudzhetnyh kreditov* [Authorities approved parameters for writing off 1.1 trillion rubles of budget loans to regions]. (2025, Fevral 7). *Frankmedia*. <https://frankmedia.ru/191838> [in Russian].
- Voprosy mjerozdaniija. Kak v Rossii nachalis', a potom pochti zakonchilis' prjamyje vybory gradonachal'nikov* [Questions of creation. How direct elections of city mayors began and then almost ended in Russia]. (2024, Fevral 2). *Kommersant*#. <https://www.kommersant.ru/doc/6531970> [in Russian].
- Dvojmennyj, I. A. (2023) *Organy ispolnitel'noj vlasti sub#ekstov Rossijskoj Federacii v mehanizme realizacii funkcij gosudarstva* [Executive authorities of the subjects of the Russian Federation in the mechanism of implementing state functions]. *Region: sistemy, jekonomika, upravlenie*. 1(60), 113–117. <https://cyberleninka.ru/article/n/organy-ispolnitel'noj-vlasti-subektov-rossijskoj-federatsii-v-mehanizme-realizatsii-funktsiy-gosudarstva> [in Russian].
- Demidov, M. V. (2023). *Konstitucionno-pravovye osnovy organizacii i funkcionirovanija organov publichnoj vlasti v Rossijskoj Federacii* [Constitutional and legal foundations of the organization and functioning of public authorities in the Russian Federation]. *Vestnik Rossijskogo universiteta kooperacii*. 2(52), 81–85. <https://cyberleninka.ru/article/n/konstitucionno-pravovye-osnovy-organizatsii-i-funktsionirovaniya-organov-publichnoj-vlasti-v-rossijskoj-federatsii>
- Zachistka klana. (2025, Yanvar 15). *Novaja gazeta. Evropa*. <https://novayagazeta.ru/articles/2025/01/15/zachistka-klana> [in Russian].
- Denysenko, V., & Pyrovych, V. (2025). *Postputin. Rosiia, z yakoiu nam dovedetsia zhyty nastupni 50 rokov* [Postputin. Russia, with which we will be able to overcome the next 50 years]. Kyiv. Nash format. https://nashformat.ua/products/postputin.-rosiya-z-yakoyu-nam-dovedetsya-zhyty-nastupni-50-rokiv-709806?srsId=AfmBOooAB9CwYypXVsLMF2oblouz0qxNqP8Br8nm7U7t-6vFxzT_DXtY [in Russian].
- Zachistka klana [Clan cleanup]. (2025, Yanvar 15). *Novaja gazeta. Evropa*. <https://novayagazeta.ru/articles/2025/01/15/zachistka-klana> [in Russian].
- Zinchenko, E. Ju., & Hazov, E. N. (2021). *Konstitucionnaja model' sovremennogo Rossijskogo federalizma* [Constitutional model of modern Russian federalism]. *Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii*, 1(2), 46–50. [file:///C:/Users/acer/Downloads/konstitucionnaya-model-sovremennogo-rossijskogo-federalizma%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/acer/Downloads/konstitucionnaya-model-sovremennogo-rossijskogo-federalizma%20(1).pdf) [in Russian].
- Zinchenko, E. Ju., & Hazov, E. N. (2020). *Problemy realizacii konstitucionnyh norm v sovremennoj Rossii v svete novyh konstitucionnyh popravok* [Problems of implementation of constitutional norms in modern Russia in light of new constitutional amendments]. V *Konstitucionalizm i pravoohranitel'naja dejatel'nost'. Materialy vs Rossijskoj nauchno-prakticheskoi konferencii*. 76–81. <https://cyberleninka.ru/article/n/konstitucionnaya-model-sovremennogo-rossijskogo-federalizma/viewer> [in Russian].

- Itogi vyborov-2024: "Edinaja Rossija" v liderah, bojcy SVO v parlamentah* [Results of the 2024 elections: United Russia in the lead, SVO fighters in parliaments]. (2024, Sentiabr 9). RTVI. <https://rtvi.com/news/itogi-vyborov-2024-v-rossii-edinaya-rossiya-v-liderah-bojczy-svo-v-parlamentah/> [in Russian].
- Ivaniuk, O. Repryvatyzatsiia v Rosii ta zniattia sanktsii. Chy spratsiue nova hra Putina [Reprisal in Russia and the knowledge of sanctions. Putin's new game is not going to happen]. (2025, Mart 31). *Dilova stolytsia*. <https://www.dsnews.ua/ukr/world/reprivatizaciya-v-rosiji-ta-znyattya-sankciy-chi-spracyuye-nova-gra-putina-31032025-519387> [in Ukrainian].
- Kazan' zaplatila Moskve [Kazan paid Moscow]. (2023, Mart 7). Kommersant#. <https://www.kommersant.ru/doc/6560723> [in Russian].
- Kolichestvo regionov s pravom na spisanie bjudzhetnyh kreditov mozhет uvelichit'sja [The number of regions eligible for budget loan write-offs may increase]. (2025, Mart 26). Gazeta.ru. <https://www.gazeta.ru/social/news/2025/03/26/25403024.shtml> [in Russian].
- Kynev, A. (2024). Kto i kak upravlyaet regionami Rossii. Sistema upravleniya i administrativnaja ustojchivost' vlasti rossijskikh regionov [Who and how governs the regions of Russia. The system of governance and administrative stability of the authorities of the Russian regions]. *Tartu*, 2024. <https://flibusta.su/book/215723-kto-i-kak-upravlyaet-regionami-rossii-sistema-upravleniya-i-administra/read/> [in Russian].
- Kynev, A. (2024). Regional'nye jelyty jepohi "SVO": jevoljucija, sostojanie i scenarii [Regional communities of the SVO era: evolution, state and scenarios]. *Re:Russia*. <https://re-russia.net/expertise/0224/> [in Russian].
- KPRF po itogam vyborov uhudshila pozicii v regionah [Following the elections, the Communist Party of the Russian Federation worsened its positions in the regions]. (2023, Sentiabr 11). RBC. <https://www.rbc.ru/politics/11/09/2023/64feca419a79479a8d125c30>
- LDPR brosaet vyzov KPRF [LDPR challenges CPRF]. (2025, Yanvar 29). Aktual'nye kommentarii. <https://actualcomment.ru/ldpr-brosaet-vyzov-kprf-2501291053.html> [in Russian].
- Morozova, I. V. (2023). Struktura apparata pravitel'stva v zavisimosti ot konstitucionno-pravovogo statusa sub#ekta rossijskoj federacii [The structure of the government apparatus depending on the constitutional and legal status of the subject of the Russian Federation]. *Gumanitarnye, social'no-jeconomicheskie i obshhestvennye nauki*, 12, 174–180. <https://cyberleninka.ru/article/n/struktura-apparata-pravitelstva-v-zavisimosti-ot-konstitutsionno-pravovogo-statusa-subekta-rossiyskoj-federatsii> [in Russian].
- O polnomochnom predstavitele Prezidenta Rossijskoj Federacii v federal'nom okruge (s izmenenijami i dopolnenijami) [On the Plenipotentiary Representative of the President of the Russian Federation in the Federal District (with amendments and additions)]. Ukaz Prezidenta RF № 849 (2020, Maj 13) (Rossyiskaia Federatsiya). <https://base.garant.ru/12119586/#friends> [in Russian].
- Ob obshhih principah organizacii mestnogo samoupravljeniya v edinoj sisteme publichnoj vlasti [On the general principles of organizing local self-government in a unified system of public authority]. Federal'nyj zakon № 33-FZ (2025). (Rossyiskaia Federatsiya). https://rg.ru/documents/2025/03/26/mestnoe-samoupravlenie-dok.html?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F [in Russian].

- Rosstat. (2024). *Ocenka chislennosti postojannogo naselenija na 1 janvarja 2024 g. i v srednem za 2023 g. i komponenty ejo izmenenija* [Estimate of the permanent population as of January 1, 2024 and on average for 2023 and the components of its change]. Federal'naja sluzhba gosudarstvennoj statistiki. https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/OkPopul_Comp2024_Site.xlsx [in Russian].
- Pavlenko, I. (2024) Utopiia "Rosii": istoriia konstruiuvannia idei novoi svitovoi imperii [The Utopia of "Russia": the history of the construction of the idea of a new world empire]. V H. Zelenko (Red.). *Udavana Rosiia: imitatsiia velychi ta mohutnosti* (s. 82–129). Nizhyn: Vydavets Lysenko, M. M. [in Ukrainian].
- Polozhenie o Kontrol'nom upravlenii Prezidenta Rossyiskoi Federacii. Ukaz prezidenta [Regulations on the Control Directorate of the President of the Russian Federation. Decree of the President]. (2004). (Rossyiskaia Federatsiia). https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_47955/1acdf4ded4f2bce5fdb37c36163fd7c9f1b7029a/ [in Russian].
- Pravila lojal'nosti i cena favoritov: o chem govrrjat gubernatorskie otstavki i naznachenija vesny-2024* [Rules of Loyalty and the Price of Favorites: What the Governors' Resignations and Appointments of Spring 2024 Say]. (2024). Re:Russia. <https://re-russia.net/analytics/0162/> [in Russian].
- Regional'nye bjudzhet i jekonomika v uslovijah nestabil'nosti: itogi 2024 goda.* [Regional budgets and economy in conditions of instability: results of 2024]. (2024). https://raexpert.ru/researches/regions/regional_budgets_2024/ [in Russian].
- Regiony donory* [Donor regions]. (2025). <https://wiki.politika.su/wiki/Regiony-donory> [in Russian].
- Rejtingi fevralja 2025 goda: nastroyeniya, ocenki polozheniya del v strane, odobrenie organov vlasti, doverie politikam i rejtingi partij* [February 2025 Ratings: Sentiment, Assessments of the Situation in the Country, Approval of Authorities, Trust in Politicians and Party Ratings]. (2025). <https://www.levada.ru/2025/02/27/rejtingi-fevralya-2025-goda-nastroyeniya-otsenki-polozheniya-del-v-strane-odobrenie-organov-vlasti-doverie-politikam-i-rejtingi-partij/> [in Russian].
- Rozumnyi, M. (Red.) (2018). *Rezhym Putina: perezavantazhennia-2018* [Putin's regime: overload-2018]. Kyiv: NISD.
- Sluchai otstavok glav regionov v svyazi s utratoj doverija prezidenta* [Cases of resignations of regional heads due to loss of trust of the president]. (2020) TASS. <https://tass.ru/info/7638099> [in Russian].
- Transformacija jelektorata KPRF za period SVO i prezidentskoj kampanii 2024 goda. Analiticheskij doklad po itogam sravneniya rejtingov osnovnyh partij RF v 2022–2024 goda* [Transformation of the KPRF electorate during the SVO and presidential campaigns of 2024. Analytical report on the comparison of ratings of the main RF parties in 2022–2024]. (2024). <https://kprf.ru/politindx/225395.html> [in Russian].
- Federal'nyj bjudzhet Rossii* [Federal budget of Russia]. (2023) https://ru.wikipedia.org/wiki/Federal'nyj_bjudzhet_Rossii [in Russian].
- Hlynin, A. P. (2023). Transformacija gubernatorskogo korpusa v sovremennoj rossii: 2012–2023 gg. [Transformation of the gubernatorial corps in modern Russia: 2012–

2023]. *Sociologija*, 3, 188–196. <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-gubernatorskogo-korporatsii-v-sovremennoy-rossii-2013-2023-gg/viewer> [in Russian].

HMAO zarabatyvaet, Moskva – tratit [Khanty-Mansiysk Autonomous Okrug earns, Moscow spends]. (2023, Yanvar 12). *MUKSUN.FM*. <https://muksun.fm/news/2023-01-12/hmao-zarabatyvaet-moskva-tratit-yugra-voshla-v-top-sponsorov-federalnogo-byudzheta-2635133> [in Russian].

Cybul'skij, A. Nuzhno, chtoby regiony byli uslyshany [The regions need to be heard]. (2020, Fevral 29). *Gazeta Ner#jana Vynder*, 21. <https://web.archive.org/web/20200302142842/http://nvinder.ru/article/vypusk-no-21-20935-ot-29-fevralya-2020-g/63664-aleksandr-cybul'skiy-nuzhno-chtoby-regiony> [in Russian].

VIP-front [VIP-front]. (2025, Janvar 17). *Novaja gazeta. Evropa*. <https://novayagazeta.eu/articles/2025/01/17/vip-front> [in Russian].